

Sånger

Schuberts insatser som sångtonsättare kan aldrig nog betonas. En del har påpekats redan i tonsättarporträttet i Schubert I. Här ska endast tillfogas något om hans val av diktare. Det var framför verk av samtida poeter som Schubert valde. Till dessa hörde många i hans vänkrets. Denna var helt nödvändig i hans liv, både andligt och ekonomiskt. Det var därför inte konstigt att Schubert som ren väntjänst ibland tonsatte många av vänernas dikter. Det rör sig om ca ¼ av hans produktion av ca 600 sånger till pianoackompanjemang och kan knappast tas som bevis för bristande litterär medvetenhet.¹ Myten om Schuberts oförmåga att skilja på god och medelmåttig poesi får numera anses vara vederlagd.²

Die schöne Müllerin, op. 25 D 975

1823

År 1821 hade författaren Wilhelm Müller (1794-1827), publicerat en samling dikter med namnet *Sjuttiosju dikter från en resande valthornists efterlämnade papper*. *Die Schöne Müllerin* inledde denna samling. Dikterna gjorde stort intryck på Schubert och 1823 tonsatte han de flesta av dem. Under 1824 utkom 20 sånger fördelade på 5 häften och tillägnades Carl Freiherr von Schönstein. Denne var god vän till Schubert och en skicklig amatörsångare, av många ansedd som den ideala Schubertinterpreten. Framgång blev inte omdelbar men påstås med tiden ha gjort förläggaren rik, om än inte Schubert. Sångcykeln framfördes offentligt i sin helhet först 1856 av tidens kanske förnämste manlige sångare, Julius Stockhausen (1826-1906). Wilhelm Müller, blev bara ett par år äldre än Schubert. Han har ansetts representera både upplysningen och tidig tysk romantik. Av någon anledning har Müller i vida musikaliska kretsar betraktats som en medioker poet som endast gått till eftervärlden tack vare Schubert.³ Litteraturvetare har gjort en annan bedömning. Müller är varken enkel eller naiv, även om hans dikter är enkla och folkliga, och de innehåller även en viss romantisk ironi. Detta gjorde honom till en inspiratör för Heine, som knappast var känd för dålig smak.

Die schöne Müllerin handlar om obesvarad kärlek, och är säkerligen inspirerad av Müllers egna upplevelser.⁴ En ung mjölnargesäll ger sig ut på vandring. Han följer en bäck i hopp om att hitta en vattenkvarn. Han finner en, blir anställd och också förälskad i mjölnarens dotter. Denna visar dock svalt intresse, inte minst på grund av en mera spännande person, en grönklädd jägare. Grönt är flickans älsklingsfärg. Det hjälper inte att mjölnargesällen skänker flickan ett grönt band. Slutligen dränker han sig i bäcken. Bäckens spelar för övrigt en stor roll i cykeln. Den förekommer i flerparten av de 20 sångerna.

Schuberts bekanskap med dikterna, sammanföll med beskedet om att han led av en svår, dödlig könssjukdom, troligen syfilis. I Schuberts nästa Müller-cykel, *Winterreise*, med delvis samma tema som i *Die Schöne Müllerin*, får han på nytt möjlighet att musikaliskt spegla dikter som handlar om grusade förhoppningar och stämningar inför en presumtiv förestående död.

¹ Richard Stokes, *The Book of Lieder*, Faber and Faber, London, 2005

² Susan Youens, *Schubert, Die Schöne Müllerin*, Cambridge University Press, 1992

³ Youens menar att denna ringaktning kan ha startat 1860 efter en recension av Eduard Hanslick.

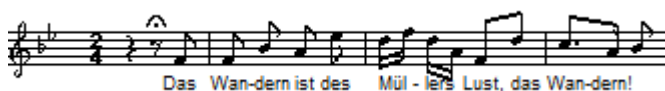
⁴ Müller var olyckligt förälskad i Luise Hensel, Fanny Mendelssohns blivande svägerska.

Originaltonarterna är lämpliga för en hög stämma, tenor eller sopran. Eftersom verket handlar om en yngling framförs det huvudsakligen av män. En i mitt tycke oöverträffad inspelning är gjord av tenoren Fritz Wunderlich med Hubert Giesen som pianist. Men inspelningar med barytonsångare är mycket vanliga.

1. *Das Wandern* (Das Wandern ist des Müllers Lust)

Att vandra är mjölnarens glädje, och naturliga drift. Det har han lärt sig av det strömmande vattnet, som aldrig vilar, som håller vattenhjulet och t.o.m. de tunga kvarnstenarna i ständig rörelse.

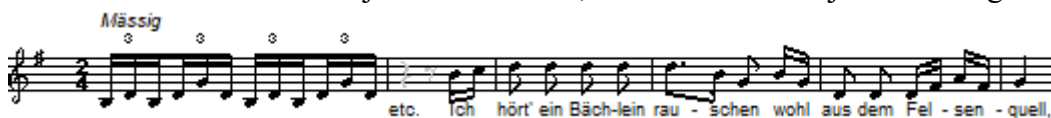
Sångerna i cykeln är antingen strofiska (9 st) eller genomkomponerade. Här är den strofisk, alltså samma melodi och pianoackompanjemang i alla stroforna, Schumann har valt att göra den med enklast möjliga harmonier, tonika och dominant, och till brutna ackord i form av 16-delsfigurer. Dessa rör sig framåt i marschtakt, lämplig för en ung man. Tonarten är B-dur:

2. *Wohin?* (Ich hört ein Bächlein rauschen)

Vår hjälte kan inte motstå driften att följa en bäck ner mot dalen. Kan den visa vägen? Mot en kvarn eller mot något annat viktigt i livet?

Här är musiken genomkomponerad. Visst finns här fraser och rytmiska figurer som återkommer eftersom de följer diktens meter, men i stort har varje strof sin egen melodi.

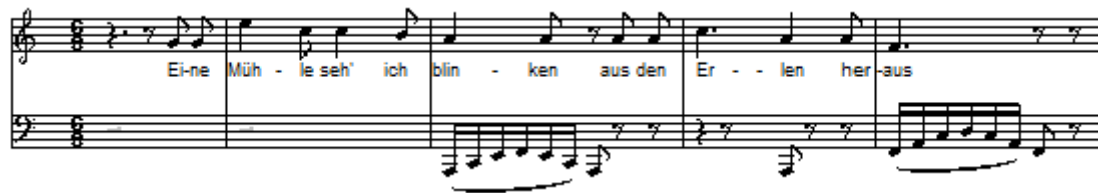

Tonarten är G-dur. Pianot inleder med de pianofigurer som sedan fortsätter som ackompanjemang. De ska troligen spegla bäckens porlande. Fascinerande är också vänsterhandens kvintfigurer i tonikan, som ligger kvar oförändrade i början och slutet av sången även under dominantpartierna. I alla stroforna efter den första upprepas strofornas två sista versrader. I den sista (sjätte) hörs även de två första versraderna som avslutning.

3. *Halt!* (Eine Mühle seh ich blinken)

Och mjölnargesällen finner en kvarn. Ljudet från kvarnhjulet blandar sig med bäckens brus. Här vill han stanna upp. Kanske var det bäckens vilja?

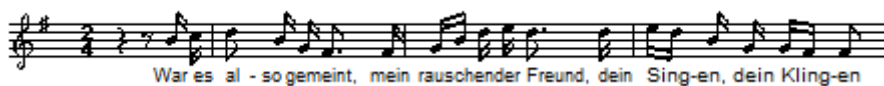
Ett längre pianopreludium hörs innan sången börjar. Den har en del effektfulla inslag i vänsterhanden – kanske är det kvarnhjulet – som också uppträder i sångackompanjemanget (se notexemplet). Även denna sång är genomkomponerad; de tre stroforna har olika melodier. Tonarten är C-dur:

4. *Danksagung an den Bäck* (War es also gemeint, mein rauschender Freud?)

Gesällen tackar bäcken för att ha visat vägen till kvarnen. Den och mjölnarflickan kan ge honom arbete både för händer och hjärta!

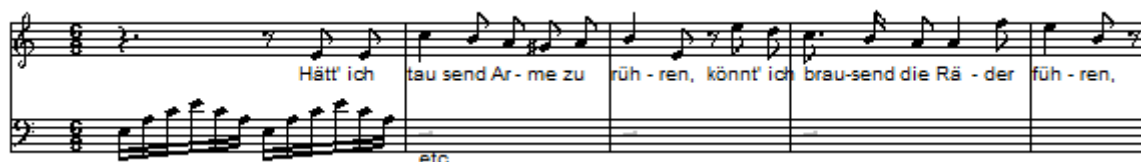
Bäcken visar nu sin lugnare sida, tempot har bedarrat och pianots brutna ackord har vecknat. Fyra tacters pianoförspel föregår de fem stroforna. Detta förspel återkommer efter strof två och avslutar också stycket. Strof 1 och 5 är lika, och vi kan alltså sägas ha en ABA-form med en längre mittdel bestående av stroforna 2-4. Tonart G-dur

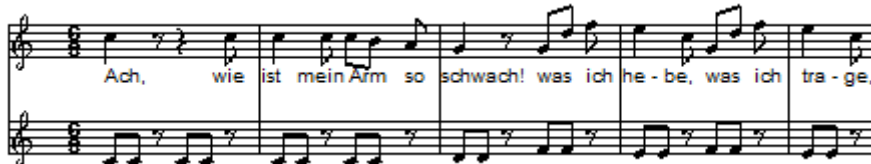
5. *Am Feierabend* (Hätt' ich tausend Arme zu rühren)

Gesällen önskar att han hade tusen armar, så att den vackra mjölnarflickan skulle inse hans sanna sinne. Men på helgdagskvällen efter veckans arbete känns hans armar svaga. Till råga på allt tackar mjölnaren alla för gott arbete, och flickan önskar alla en god natt.

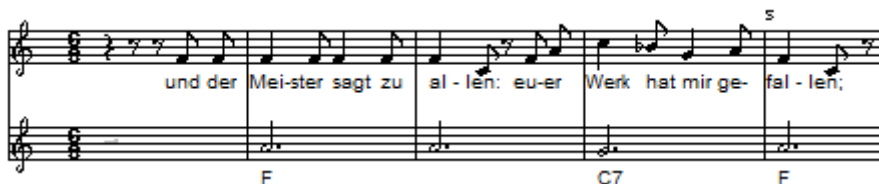
Schubert anpassar här pianostämman på ett fantastiskt sätt efter sångens innehåll. Den har två strofer. Den första, som handlar om all den styrka han drömmer om, sjuder av liv och rörelse. Cykelns första molltonart, a-moll, skapar en viss oro och brist på tillförsikt:

I den andra strofen, som skildrar hur trött han är, minskas rörligheten i pianostämman:

Och när mjölnaren tackar alla, spelar pianot långsamma ackord:

Schubert låter sedan första strofen komma tillbaka med sin rörlighet, följd av en upprepning av slutraderna.

6. *Der Neugierige* (Ich frage keine Blume)

Jag frågar varken blommorna eller stjärnorna, Jag frågar dig kära bäck, trots att du är så tyst idag. Två ord omsluter nu hela min värld, ja eller nej. Älskar hon mig?

Tonarten är H-dur i denna sång i långsamt tempo. De två första stroforna, som handlar om blommorna och stjärnorna, går i 2/4-takt och har i stort sett samma melodi.

Kanske kan man se detta som en inledning till det följande huvudavsnittet. I detta, som omfattar de tre sista stroforna, vänder sig ynglingen till bäcken, takten ändras till 3/4, och tempot sänks ytterligare. Detta avsnitt har en tredelad ABA-form, där A-delen har en rörlig arpeggio-ledsagning:

Sehr langsam
O Bäch - lein mei - ner Lie - be, wie bist du heut' so stumm!

B-delen (strof 4) är utformad som ett recitativ.

7. *Ungeduld* (Ich schnitt' es gern in alle Rinden ein)

Förälskelse har gjort vår hjälte otålig. Orden "Ditt är mitt hjärta för evigt" vill han karva in i barken på alla träd. Han vill lära en stare att säga orden, ja det finns ingen hejd på hans uppfinningsrikedom för att förmedla detta budskap.

För första gången sedan sång nr 1 är stycket strofiskt tonsatt. Pianots inledning återkommer inför varje ny strof. Tonart A-dur:

Ich schnitt' es gern in al - le Rin - den ein, ich grüb' es gern in je - den Kieselstein

Stroforna slutar alla med *Dein ist mein Herz ...* Vi får alltså möjlighet att höra Schuberts underbara spegling av dessa ord fyra gånger!

Dein ist mein Herz, dein ist mein Herz und soll es e wig e - wig blei - - - ben.

8. *Morgengruss* (Guten Morgen schöne Müllerin)

Mjölnergäslan hälsar den vackra mjölnarflickan god morgon, när han ser henne genom fönstret. Men hon drar sig snabbt tillbaka. Förtvivlad undrar ynglingen om hans intresse förtretar henne. Han börjar ana att allt inte är som han hade hoppats. I slutet drillar lärkan i skyn, men i djupet av hans hjärta ropar kärlekens lidande och sorg.

Åter en strofisk sång om fyra strofer. Tonarten är C-dur

Guten Mor - gen schöne Mül - le - rin! wo steckst du gleich das Köpchen hin, als wär' dir was ge - sche - hen?

Särskilt vemodig blir musiken när ynglingen inser att flickan är besvårad av honom:

Ver-driest dich denn mein Gruss so schwer? Ver-stört dich denn mein Blick so sehr?
Gm/Bb A7 Fm/Ab G7

9. *Des Müllers Blumen* (Am Bach viel kleine Blumen steh'n)

Bäcken är mjölnarens bästa vän, och vid den vill gesällen plantera blommor under mjölnarflickans fönster så att de kan ropa till henne. Och också viska till henne när hon drömmer: "Glöm mig ej!" Och när hon på morgonen öppnar sitt fönster ska de titta upp med kärlek. Och daggen i deras små ögon ska bli de tårar som jag gråter över dem.

Trots sitt vemodiga slut går sången i A-dur. Den är strofiskt upplagd, och liksom i nr 7 inleds alla stroferna med samma pianoförspel.

Am Bach viel klei-ne Blu-mensteh'n, aus hel-len blau-en Au - gen seh'n.

För första gången finns ingen pianoepilog; sångaren får sista tonen. Kanske är det ett sätt att markera att sångerna 9 och 10 hör ihop.

10. *Tränenregen* (Wir sassen so traulich beisammen)

Gesällen och mjölnarflickan sitter tillsammans vid bäcken i månsken och stjärn glitter. Men vår hjälte har bara ögon för flickan. Då ropar bäcken: "Gesäll, sälla dig till mig" och plötsligt inser han, att flickan njuter mera av naturen än av honom, och hans ögon tåras. Flickan säger: "Det blir regn, jag går hem."

De inbillade tårarna i sång nr 9 blir nu verklighet. Även denna sång är strofiskt upplagd och går i A-dur, utom sista strofen, som går i moll:

Wir sassen so traulich bei-sam - men im küh - len Er - len-dach

11. *Mein!* (Bächlein, lass dein rauschen sein!)

Vår hjälte är förtvivlad och i uppror mot naturen. Bäcken ska sluta porla, vattenhjulet stanna, fåglarna upphöra med sin sång. Han nyttjar därvid ett antal rimord, sein, ein, klein och allein, men det enda ord han vill ha är mein: Die geliebte Müllerin ist mein! Och ingen i världen tycks förstå att detta är det viktigaste ordet.

Sången är genomkomponerad och kan sägas ha ABA-form genom att Schubert tar om diktens första två tredjedelar efter den sista tredjedelen.

A-delen, alltså stroforna 1 och 2, samt omtagningen efter strof 3, går i D-dur:

Bäck-lein, lass dein Rau-schen sein, Rä - der, stellt eu'r Brau-sen ein,

B-delen, som omfattar strof 3, går i B-dur:

Früh-ling sind das al - le dei-ne Blü - me-lein?

12. *Pause* (Meine Laute hab ich gehängt an die Wand)

Han har hängt sin luta på väggen, omlindad av ett grönt band. Förr kunde han dränka sin längtan i tonerna, men inte nu längre. Han hoppas att inte vind eller ett bi ska få strängarna att vibrera. Och han undrar varför han låtit det gröna bandet vara kvar. Är kanske de suckar som uppstår när bandet rör sig över strängarna ett eko av hans sorger eller preludiet till nya sånger?

Denna sång i B-dur får sägas vara genomkomponerad, även om samma melodi hörs även längre ner i versraderna. Mycket fascinerande är pianofiguren i inledningen, som fortsätter som ackompanjemang av sången och som kanske ska föreställa lut-toner:

The image shows a musical score for the song 'Meine Laute hab ich gehängt an die Wand'. It consists of two staves. The top staff is the vocal line, and the bottom staff is the piano accompaniment. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are written below the vocal line: 'Mei ne Lau te hab' ich ge hängt an die Wand, hab' sie um-'. The piano accompaniment features a complex rhythmic pattern with many sixteenth notes and rests, creating a tremulous effect.

Då och då övergår melodin i g-moll på ett naturligt sätt. En överraskande och plötslig tonartsändring sker dock. Vår hjälte framför i texten oron över att vind eller insektsvingar ska få strängarna att ljuda – och plötsligt efter en paus hörs pianots inledningsfigurer under hela 7 takter i Ass-dur (!), en synnerligen främmande tonart till tonikan, som ju är B-dur. I återgången till tonikan kan man också njuta av hur olika Schubert speglar de två raderna *Ist es der Nachklang meiner Liebespein?* respektive *Soll es das Vorspiel neuer Lieder sein?*.

Denna sång anses utgöra en naturlig vändpunkt i cykeln. Växlingarna mellan hopp och tragedi, dur och moll är påtaglig.

13. *Mit dem grünen Lautenbände* ("Schad' um das schöne grüne Band...")

Flickan, som älskar den gröna färgen, tycker att det är synd att det gröna lutbandet ska hänga på väggen till ingen nytta. Hon får då lutbandet till skänks. Han hoppas att hon ska pryda sitt hår med bandet, så att även han ska kunna älska grönt.

Tonarten B-dur fortsätter, och sången kan betraktas som en fortsättning på den föregående. Sången är strofiskt anlagd. Ett kort piano-intro föregår alla stroferna. Påfallande är också att pianostämman ofta spelar med i sångmelodin:

The image shows a musical score for the song 'Mit dem grünen Lautenbände'. It consists of a single staff with a treble clef. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are written below the staff: '"Schad' um das schön-e grü ne Band, dass es verbleicht hier an der Wand,'. The melody is simple and consists of eighth and quarter notes.

14. *Der Jäger* (Was sucht denn der Jäger am Mühlbach hier?)

En jägare dyker då och då upp vid kvarnen. Vår hjälte tycker att han kan bli kvar i skogen, med sin bössa och sitt horn. Och om han verkligen ville göra intryck på mjölnardottern borde han skjuta vildsvinen som skövlade hennes kålodling!

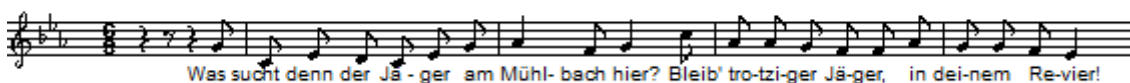
Ännu en strofisk sång, nu i c-moll, en tonart förknippad med ödet, men även med jägarens horn, i alla fall dess parallelltonart, Ess. Den inleder därmed en följd av sånger som domineras av moll-modus, ett stämningsläge som är väl anpassat för sångcykelns tragiska avslutning.

Sedan 1300-talets förrenässans har kanon-imitation varit kopplad till sånger om jakt; i en kanon ”jagar” två stämmor varandra.⁵ Den inledande pianostämman presenterar de första takterna av det kommande temat i kanon:

Och att Schuberts hjälte gärna hade jagat jägaren på flykten, om han hade vågat, står klart vid läsning av texten. Men även utan kännedom om denna förstår man omedelbart av musiken att den handlar om något otrevligt.

Pianot följer i detta stycke troget sångstämmans melodi:

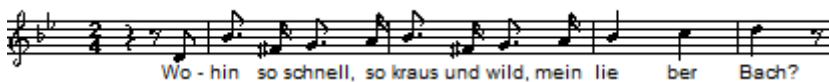

Texturen är ovanligt gles för att vara av Schubert; fakturen är nästa totalt 3-stämmig.

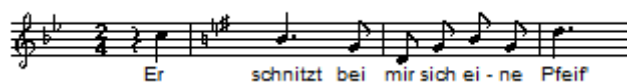
15. *Eifersucht und Stolz* (Wohin so schnell so krauss und wild, mein lieber Bach?)

Vår hjälte är svartsjuk men stolt. Han undrar om bäcken rasar så vilt p.g.a. jägarens uppdykande. Men bäcken borde i första hand gräla på mjölnarflickan för att hon sitter i fönstret och tittar på jägaren. Men säg inget till henne om mitt sorgsna ansikte. Säg att jag skuret en flöjt ur vassen och spelar vackra danser och sånger för barnen!

Stycket är genomkomponerat. Det börjar i g-moll med snabba 16-delsfigurer, som ska efterlikna bäckens – och vår hjältes – stormiga upprördhet.

Men med texten *Han har med mig skurit en pipa i vassen och spelar vackra sånger och danser för barnen* ändras tonarten till G-dur. Bäckens porlande blir också lugnare:

16. *Die liebe Farbe* (In Grün will ich mich kleiden)

Jag vill klä mig i grönt. Min älskling älskar grönt. Gräv mig därför en grav i gräsmattan och täck den med gräs. Inget svart kors, ingen blombukett; min älskling älskar grönt.

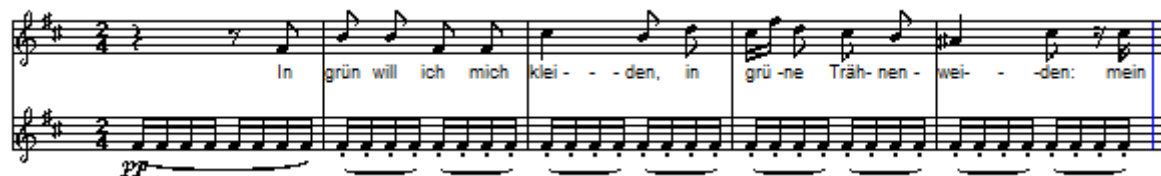
Sången är strofisk och står i h-moll.

Schubert är en mästare på uttrycksfulla för-, mellan-, och efterspel. Jag tänker på t.ex. *An die Musik* och på *Winterreise: Das Wirthaus*. Här presenterar han ett annat sådant – med vissa likheter med det i *An die Musik* – som omedelbart anslår vemodsstämningen:

⁵ I Italien var under 1300-talet musikformen Caccia mycket populär. Caccia betyder jakt, och i musikformen, sånger om jakt, jagar två stämmor varandra, alltså spelas i kanon.

Sextondelarna från förspelet fortsätter sedan som pianobeledsagning i sången. Dessa skapar en oro som kongenialt speglar textens:

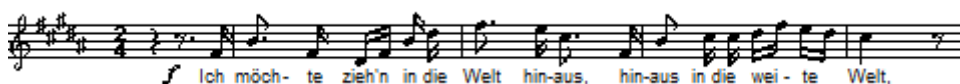

Det vemodiga pianointrot återkommer och avslutar.

17. *Die böse Farbe* (Ich möchte ziehn in die Welt hinaus)

Vår yngling hade velat dra ut i världen om den inte varit så grön. Han vill plocka bort alla blad från grenarna och gråta gräsmattan blek som döden. O, om hon ändå kunde ta av det gröna bandet från sin panna!

Sången är genomkomponerad, men av de sex stroforna börjar 1, 2 och 4 på samma sätt:

Pianostämman är mycket varierad. Strof 1 och 2 liknar varandra, strof 3 har ett upprepat sextol-ackompanjemang på en ton medan sextolerna bryts till arpeggion i strof 4. I strof 5 kombineras sextoler i ackord med brutna dito. Strof 6 har i början en ny typ av sextoler och slutar med dem i brutna ackord. Tonarten är H-dur, utom i slutackordet, h-moll.

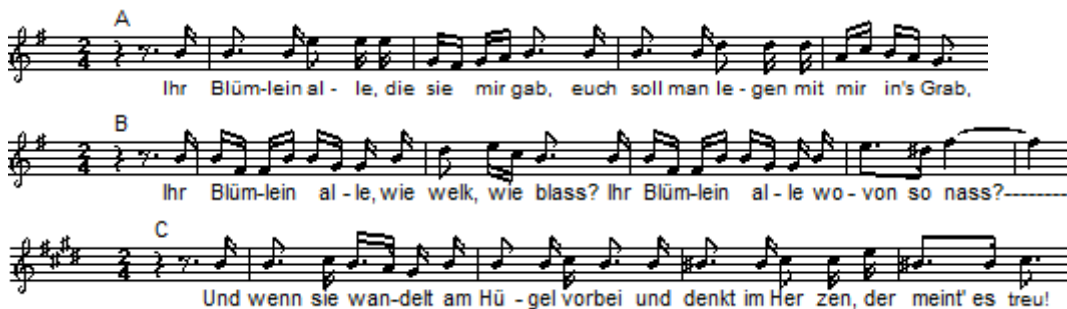
18. *Trockne Blumen* (Ihr Blümlein alle, die sie mir gab)

Lägg alla blommor hon gav mig tillsammans med mig i min grav. Och när hon vandrar förbi gravhögen tänker hon att jag i alla fall menade väl! Då alla blommor, väx upp, väx upp! Maj har kommit och vintern är slut.

Dikten består av åtta korta, 4-radiga strofer. Musikens formmönster finns under strofernas numrering. Schemat visar också var växling från e-moll till E-dur sker.

1	2	3	4	5	6	7	8	7	8	8
A ₁	A ₂	B ₁	A ₁	A ₂	B ₂	C	D	C	D	E
e-moll						E-dur				

Som synes tas stroforna i slutet i repris.

D
Dann Blüm-lein al - le her - aus, her-aus! der Mai ist kom-men, der Win-ter ist aus.

E
Dann Blüm-lein al - le her - aus, her-aus! der Mai ist kom-men der Win-ter ist aus.

De fyra sista takterna av pianopostludiet står i e-moll.

Schubert ska komma att välja ett likartat upplägg i nr 7, *Auf dem Flusse* i *Winterreise*.

19. *Der Müller und der Bach* (Wo ein treues Herze in Liebe vergeht)

Mjølnergäslen och bäcken diskuterar kärlekens väsen. Gäslen är bitter, bäcken är hoppfull. Mjølneren får sista ordet: Du menar väl, kära bäck, men kärleken slutar alltid i den kyliga vilan.

Schubert börjar denna sång på ett liknande sätt som den förra, med ett mycket kort pianoförspel.

De åtta stroferna har tonsatts på följande sätt:

1	2	3	4	5	6	7	8
A	B	A	C	D	C	A ₂	E
-----			-----			-----	
Gesällen, g-moll			Bäcken, G-dur			Gesällen, g-moll-G-dur	

A
Wo ein treues Her-ze in Lie-be ver-geht, da wel-ken die Li-lien auf je - - dem Beet;

C
Und wenn sich die Lie-be dem Schmerz ent-ringt, ein Stern-lein, ein neu-es, am Him-mel er- blinkt;

E
Ach, un -ten, da un -ten die küh - le Ruh, ach, Bächlein, liebes Bächlein, so sin - ge nur zu,
G7 Cm F7 Bb G C D7 G

20. *Des Baches Wiegenlied* (Gute Ruh', Gute Ruh')

Vila i frid, slut dina ögon. Du är hemma. Du ska vila hos mig tills havet dricker mig torr. Jag ska skydda dig från jakthornens ljud och hindra flickans skugga att väcka dig. God natt, sov bort din glädje och din sorg. Månen går upp. Och hur vid är inte himlen över dig!

Den sista sången är strofisk, som man kan vänta sig i en gungande vaggvisa. Melodi och ackompanjemang är mycket träffande. Tonarten är E-dur:

Gu-te Ruh', gu-te Ruh', tu' die Au - gen zu, gu-te Ruh', gute Ruh', tu' die Au - gen zu!

Cykeln började i B-dur och slutar i E-dur. De bägge tonerna ligger på tritonus avstånd. Längre från varandra går inte att komma. Som hopp och död. Ändå inger sången hopp!

Winterreise op. 89 D 911

1827

Schuberts sångcykel *Winterreise* till text av Wilhelm Müller består av 24 sånger. Detta för sin tid helt nyskapande verk komponerades våren och hösten 1827, alltså ett år före tonsättarens död. Kanske är det Schuberts mest gripande verk. Müller dog samma år, 33 år gammal, och fick antagligen aldrig höra sångerna.

Verket, ett under av psykologisk träffsäkerhet och personlig ingivelse, hade kanske kunnat bli ännu bättre, hur otroligt det än låter. Schubert valde nämligen av praktiska skäl att välja en annan numrering av de 24 sångerna än Müllers slutgiltiga. Denne hade publicerat tolv dikter, som Schubert trodde var ett avslutat verk, och som han tonsatte våren 1827. Dessa hade redan hunnit till tryckeriet, när Müller skrev de andra tolv. Müller placerade in de nya (markerade * i textrutorna) bland de första tolv i en helt ny ordning med större psykologisk trovärdighet. Men av kostnadsskäl valde Schubert, att efter tonsättning av de nytilkomna sångerna, placera dem efter de först tonsatta. Som exempel på skillnader kan nämnas att *Post*, nu nr 13, fick plats 6 i Müllers slutliga version. Andra exempel är att *Frühlingstraum*, nu nr 11, placerades efter *Die Nebensonnen* som nr 21 i Müllers diktcykel.

Müllers numrering	Schuberts numrering
	Erste Abtheilung
1-5	1-5
6 Die Post *	Wasserfluth
7 Wasserfluth	Auf dem Flusse
8 Auf den Flusse	Rückblick
9 Rückblick	Irrlicht
10 Der greise Kopf *	Rast
11 Die Krähe *	Frühlingstraum
12 Letzte Hoffnung *	Einsamkeit
	Zweite Abtheilung
13 In Dorfe *	Die Post
14 Der Stürmische Morgen *	Der greise Kopf
15 Täuschung *	Die Krähe
16 Der Wegweiser *	Letzte Hoffnung
17 Das Wirtshaus *	Im Dorfe
18 Irrlicht	Der Stürmische Morgen
19 Rast	Täuschung
20 Die Nebensonnen *	Der Wegweiser
21 Frühlingstraum	Das Wirtshaus
22 Einsamkeit	Mut!
23 Mut! *	Die Nebensonnen
24 Der Leiermann *	Der Leiermann

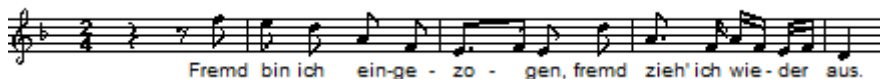
Schubert tilltalades av dikternas innehåll av förtvivlan och hopplöshet, en stämning som antagligen överensstämde väl med Schuberts känslor under denna tid. Texten handlar om en ung man som, efter att ha svikits av kärestan, vandrar genom ett dystert vinterlandskap. Vandrigen är här liksom i samma författares *Die Schöne Müllerin* en metafor för livets gång, som oundvikligen leder mot döden. Die Schöne Müllerin innehåller emellertid både livsglädje och levnadströtthet, Die Winterreise enbart det senare. Stämningen av desillusion anslås omedelbart i den inledande sången *Gute Nacht*. Döden är ständigt närvarande t.ex. i *Die Wetterfahne* (nr 2), som visar inte bara hur vinden blåser utan också verkar peka ut riktningen som leder mot döden, i *Die Krähe* (nr 15) med en kråka som väntar på att få ta hand om vandrarens döda kropp, i *Der Wegweiser* (nr 20) som pekar ut den väg som ingen återvänder från och i *Das Wirtshaus* (nr 21) som i själva verket är en kyrkogård. Flera av sångerna handlar om drömmar som gått förlorade t.ex. *Der Lindenbaum* (nr 5), *Rückblick* (nr 8) och *Frühlingstraum* (nr 11). Sista sångens liraspelare, *Der Leiermann*, kan tolkas som en symbol för det stora okända vid livets slut, men den fattige spelmannen, som hundarna flockas kring, måste för Schubert också ha framstått, som en passande bild av honom själv. Bo Zetterlind har gjort en fin översättning av dikterna. De kan hittas på nätet

Pianostämmans bidrag till musikens geniala tolkning av texten kan inte nog framhållas. Sällan upplever man pianisten som en med sångaren jämbördig partner med större tydlighet än i detta verk. Av cykelns 24 sånger har bara en tredjedel huvudtonart i dur. Men som vanligt växlar Schubert ofta mellan dur och moll i samma stycke.

1. *Gute Nacht*. (Fremd bin ich eingezogen...)

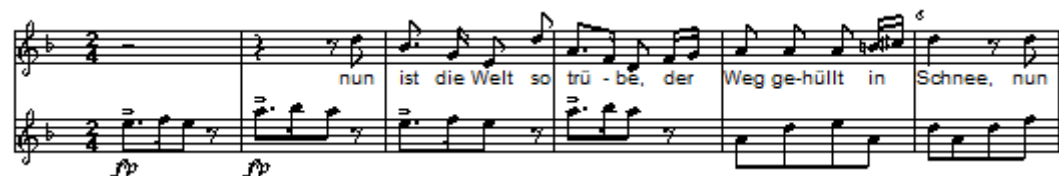
Huvudpersonen, en yngling, lämnar sin kärestas hus på natten efter att ha fått korgen. Sista strofen skildrar hur han smyger tyst ut för att inte väcka den älskade. På gatan utanför huset skriver han "God natt" för att visa att han tänkt på henne in i det sista.

Melodin är en trettiotvå-takters vemodig visa i d-moll. Pianostämmans jämna 8-delar speglar vandrarens regelbundna steg.

Andra strofen är identisk med den första, den tredje praktiskt taget identisk. Sista strofen går över i D-dur, visserligen ingen dur i glädje, men dock. Återgång till den inledande vemodiga stämningen sker först i de två sista takterna som återgår till d-moll. Genomgående i cykeln använder Schubert moll-modus för att teckna den bistra verkligheten, och dur för drömmarna och de ljuva minnena från förr.

Lägg märke till den oerhört verkningsfulla pianostämman i första strofen efter det andra *Mutter gar von Eh'*, där det är en paus i sångstämman.

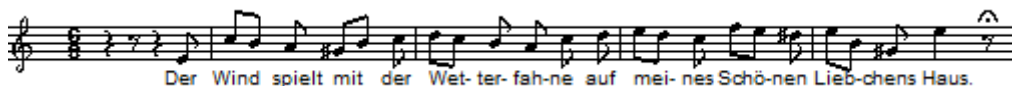

Schubert är en mästare på att med små medel åstadkomma stora effekter, som i detta fall ytterligare betonar den sorgsna tonen.

2. *Die Wetterfahne* (Der Wind spielt mit der Wetterfahne ...)

Ynglingen jämför vindens vindflöjellek med den älskades lek med hans hjärta och inser uppgivet att ingen bryr sig om hans smärta.

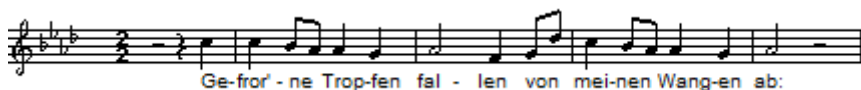
Sången har tre strofer och är genomkomponerad. Formen är ABA med repris av sista A. Ingen av A-delarna är dock identisk, inte i melodi och långt mindre i pianostämman. Tonart är a-moll. Pianots för- och mellanspel speglar vindflöjelns plötsliga svängningar.

3. *Gefrorne Tränen* (Gefrorne Tropfen fallen...)

Tårarna fryser på den försmäddade trots att hjärtats flöde är så hett att det kunde smälta all vinterns is.

Även här har dikten tre strofer om fyra versrader. Alla stroferna har klätts i olika skrud, och den sista tas om med versraderna delvis omkastade. Tonarten är f-moll:

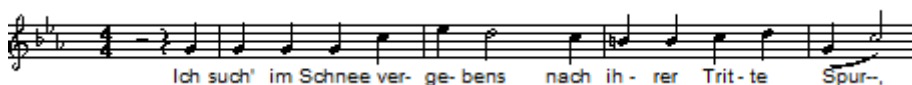

4. *Erstarrung* (Ich such' im Schnee vergebens...)

Förgäves söker han i snön den älskades spår från en vårlig vandring som han gjort med henne. Kallt stirrar hennes bild i hans nu förfrusna hjärta. Skulle hjärtat smälta kommer bilden att flyta med.

Som så ofta i cykeln fortsätter pianoinledningen som ackompanjemang till sången.

De fem stroforna har här fått formmönstret ABCAB, i vilket man kan skönja även en 3-delad form. Ett ovanligt grepp är att stroftexterna sjungs två gånger efter varandra. I den tredje strofen tas texten t.o.m. om i omvänd ordning, som för att skapa symmetri kring vändpunkten. Tonart c-moll:

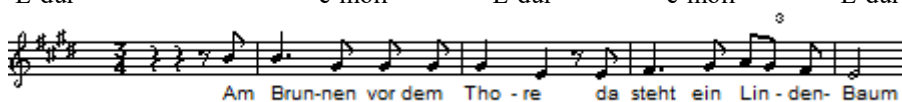

5. *Der Lindenbaum* (Am Brunnen vor dem Thore...)

Ynglingen passerar förbi den lind under vilken han drömt så många ljuva drömmar, och i vars grenars sus han tyckt sig höra uppmaningen att han där kan få ro.

Den vackra sången i 6 strofer, där den sista strofen upprepas, går i E-dur med två avbrott i e-moll. Den är genomkomponerad och följer mönstret:

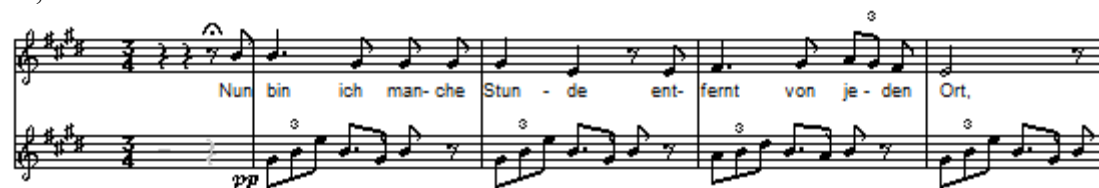
1	2	3	4	5	6	1
A	B	A ₂	B	C	A ₁	B
E-dur		e-moll	E-dur	e-moll	E-dur	

Pianoackompanjemangent är som vanligt i Schuberts visor mycket uttrycksfullt och varierande. Schubert låter inte de kalla vindarna i strof fem passera oförmärkt:

I sista strofens pianostämman, där varje takt inleds med en triol, skapas en vemodsfylld ro, helt i överensstämmelse med texten.

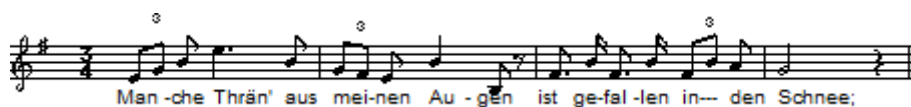

Detta var den enda av sångerna som vännen Schober tyckte om, när Schubert första gången spelade genom sångcykeln i vänkretsen. De övriga sångerna chockade genom sin dystra stämning. Kanske förfärades kamraterna även av insikten om de själens kval, som den glade och älskvärde vännen avslöjade för dem i musiken.

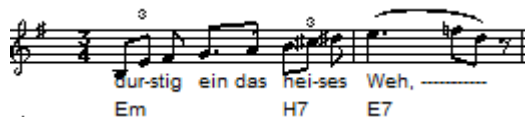
6. *Wasserfluth* (Manche Trän' aus meinen Augen...)

Den unge mannen ber att snön, när den smälter och bildar ett vattenflöde, ska ta med sig de tårar han fällt. När kärestans hus passerar blir tårarna i smältvattnet varma.

Triolerna och rytmen i melodin påminner om Schuberts *Ständchen* i *Schwanengesang*. Till de fyra stroforna används en enkel tvådelad melodi som tas i repris. Tonarten var ursprungligen i fissa-moll men ändrades sedan till e-moll.

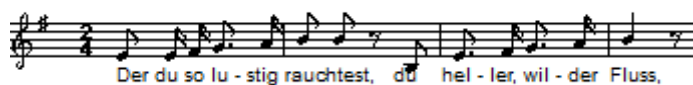

En höjdpunkt att vänta på är takt 8 (räknat från reprisens början) där första strofen slutar med texten ...*das heisse Weh* (den heta våndan). Här får Schubert lyssnaren att verkligen känna den unge mannens smärta:

7. *Auf dem Flusse* (Der du so lustig rauchtest...).

Vandraren förvånas över att den tidigare så vilda floden nu har frusit till is. I isen ristar han flickans namn och datum för deras första och sista möte

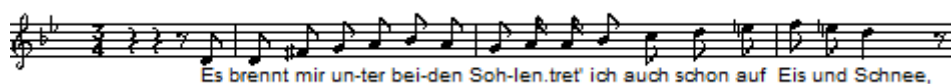
De fem stroforna är tonsatta enligt mönstrer A A B B C
e-moll E-dur e-moll
där C är 3 ggr så lång som de övriga och omfattar femte strofen vars text upprepas
Pianostämman är oerhört varierad i de olika delarna. Ett raffinerat intryck gör pianostämmans vänsterhand som dublerar sångmelodin i strof 1 och 2.

8. *Rückblick* (Es brennt mir unter beiden Sohlen...)

Den försmädd jämför tiden nu, och när han en gång anlände till staden. Trots markens snö och is lämnar han nu staden med brännande fötter. Då, på sommaren, mötte staden honom med, nakna galssång, blommande lindar och glödande flickögon.

Sången med fem strofer är helt genomkomponerad med sex delar. Stroforna fördelar sig

A	B	C	D	E	F.
1	2	3	4	5	delar av strof 5
g-moll		G-dur		g-moll	G-dur

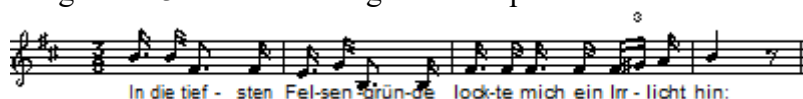

Det trista nuet går i moll medan återblicken skildras i dur.

9. *Irrlicht* (In den tiefsten Felsengründe...)

Kärleken var ett irrbloss som lockade honom till den avgrund han inte ämnar rädda sig ur. Likt bäcken som finner sitt hav finner smärtan sin grav.

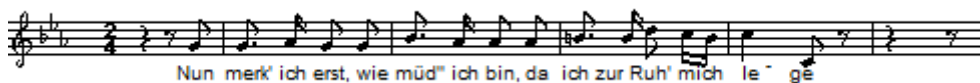
Sången om 3 strofer är helt genomkomponerad i mönstret ABC. Tonart h-moll:

10. Rast (Nun merk ich erst wie müd ich bin...)

Efter att tidigare kunnat vandra långväga utan rast, känner han plötsligt hur trött han är. Men själens sår hindrar kroppen att få ro under vilan.

Denna sång skrevs ursprungligen i d-moll med sänktes sedan till c-moll. Antalet strofer är fyra, som fått mönstret A-B₁-A-B₂. B-delarna är förlängda genom textupprepning:

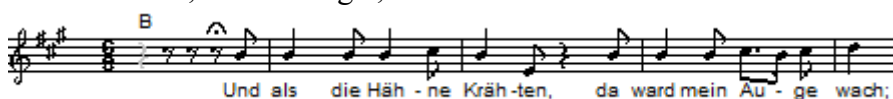
11. Frühlingstraum (Ich träumte von bunten Blumen...)

Ungersvennen drömmer om prunkande blommor i maj, om gröna ängar och fågelsång. Men när hanen gal vaknar han i kyla och mörker. Och på taket hörs korparna kraxa. Men vem målade blad på fönsterrutorna? Han drömmer om kärlek, hjärtan och kyssar, om sällhet och salighet. Men när hanen gal vaknar hans hjärta. Nu sitter han här ensam och begrundar sin dröm. När ska bladen på fönstren bli gröna? När ska han hålla sin älskling i famn?

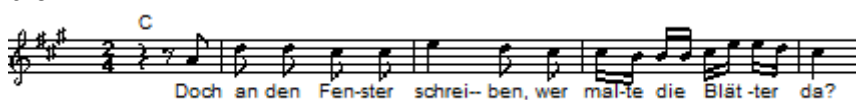
En tredelad visa i repris används för de sex stroforna., ABC-ABC. Strof 1 och 4 har en ljuvlig melodi i A-dur.

I strof 2 och 5, där hanen gal, väcks man av omruskande toner i moll:

I stroforna 3 och 6 återkommer den milda stämningen, men nu i 2/4-delstakt i stället för 6/8.

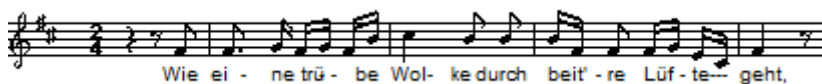

Textens stämning återspeglas på ett lysande sätt i musiken.

12. Einsamkeit (Wie eine trübe Wolke...)

Vår hjälte beklagar det underbara vädret; det får honom att känna sig som ett mörkt moln på en klar himmel. I storm hade han känt sig mindre betryckt.

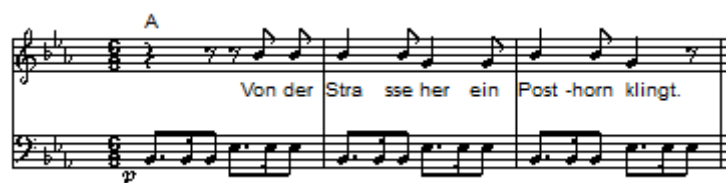
Liksom nr 10 har ursprungstonarten sänkts, här från d-moll till h-moll. De tre stroforna har inpassats i ett fyrdelat mönster A₁-A₂-B₁-B₂, där sista strofens text tas om i B₂.

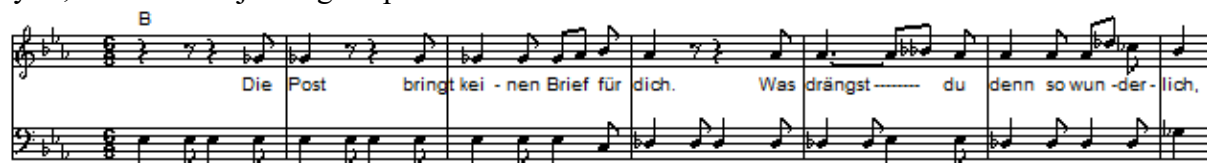
13. Die Post (Von der Strasse her ein Posthorn klingt...)

Från gatan hörs ett posthorn, som får ynglingens hjärta att klappa, trots att han inte kan räkna med att få några brev. Bara vetskapen att postiljonen kommer från staden, där hans käresta bor, räcker för att få hans hjärta att bulsa.

I pianoinledningen hörs posthornets punkterade tam-ta-ta-tam-ta-ta. Det blir också pianobeledsagning i den käcka melodin i stroforna 1 och 3. Tonarten är Ess-dur:

Strof 2, som talar om att inga brev erhålls, liksom strof 4 inleds i Ess-moll och till en rytm, som liknar hjärtslagens puls.

Denna sång placerade Müller som nr 6. Kanske hade den där blivit trovärdigare, tätare inpå flickans dumpning av vår hjälte.

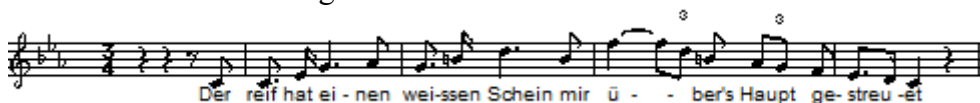
Varför vännen Schober inte kunde ge denna lättillgängliga musik samma betyg som *Der Lindenbaum* är svårt att förstå.

14. *Der greise Kopf* (Reif hat einen Weissen Schein...)

Den olyckliges hår har blivit grått och han gläds över att ha blivit gammal och äntligen närmar sig graven. Men det var bara rimfrost som färgat hans hår, och det är fortfarande långt till båren.

De tre stroforna är ordnade i tre-delad visform A₁ – B – A₂. Tonart c-moll:

Pianoledningen är hämtad ur 1 strofens melodi och delar av den hörs också mellan stroforna och i avslutningen.

Självklart ändras pianostämman efter innehållet i denna andlöst vackra sång.

15. *Die Krähe* (Eine Krähe war mit mir...)

I denna hemska sång följer en kråka vandraren ut ur staden. Kråkan är inte bara ett omen utan också en asätare; den väntar på hans döda kropp. Mannen inser att han inte har långt kvar att leva men vill ändå behålla tron (på kärleken!?) ända fram till graven.

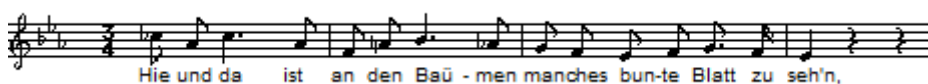
Melodin i c-moll är i sin stillsamma framtoning, oerhört dystert. Stycket har samma form som det föregående, A₁ – B – A₂. I strof 1 och 3 följer pianots vänsterhand helt sångens melodi:

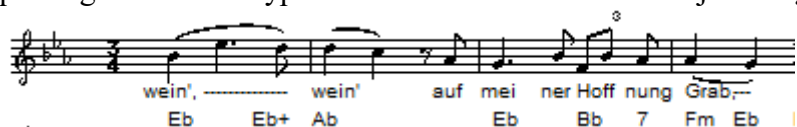
16. *Letzte Hoffnung* (Hie und da ist an den Bäumen...)

Ibland knyter vår vandringsman hopp och öde till det sista höstfärgade lövet på trädet. Darrande följer han vindens spel i bladet. Om det faller kommer också han att förgås.

Stycket måste höra till de mest originella av sångerna. Pianoledningen gör intryck av något som faller, kanske bladen. Fraserna återkommer i sångackompanjemanget:

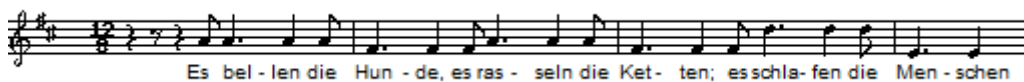
Trots sina tre strofer väljer Schubert här en helt genomkomponerad version. I slutet av strof 2 hör man hur vandringsmannen darrar. Och i slutet av strof 3 ändrar sången helt karaktär. Från att ha varit ganska egenartad både i melodi och harmonik brister den plötsligt ut i en ärketypisk version av bedrövelse och hjärtesorg:

17. *In Dorfe* (Es bellen die Hunden...)

Medan hundarna skäller på natten, drömmer människorna om vad de inte äger. På morgonen är visserligen drömmarna borta men de kan fortfarande hoppas. Vandraren ber däremot hundarna att driva iväg honom med sina skall, att inte låta honom få ro. Ty varför ska han sova som inte har kvar några drömmar?

Strofantalet är osäkert. Men det finns 12 versrader, och Schubert har valt att göra en tredelning i A₁ – B – A₂ – mönster, bestående av versraderna 5, 3 respektive 4. Modus är dur, trots det smärtsamma innehållet, men Schubert lyckas förmedla rätt stämning ändå, med hjälp av hundskall, som ljuder redan i pianoförspelet. Dessa fortsätter sedan även under sången. Och i andra A skiftar det ofta mellan moll och dur:

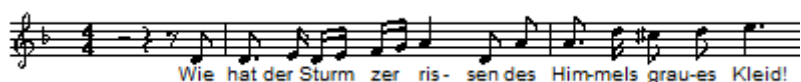

I den korta B-delen som handlar om de förhoppningsfulla, slutar hundarna att skälla och tonarten är i början G-dur.

18. *Der stürmische Morgen* (Wie hat der Sturm zerrissen...)

Den stormiga morgonen är ett väder i ynglingens smak, den överensstämmer med hans eget sinne. Han tycker sig i den mörka himlen se bilden av sitt hjärtas inre.

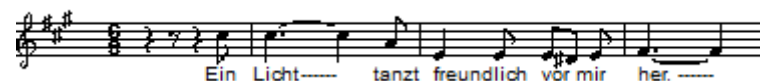
Sången är helt genomkomponerad. En stormby inleder i pianot. Pianostämman följer i övrigt sångens melodilinje – ibland i båda händerna:

19. *Täuschung* (Ein Licht tanzt freundlich vor mir her...)

Om man än är olycklig kan ett ljussken locka med hopp om värme och medmänsklighet. Trots vetskapen om att det är en illusion.

Den enda strofen om 10 versrader får följande melodimönster: A₁ – A₂ – B – A₁A₂
fördelade på versraderna sålunda: 1 3 5 8

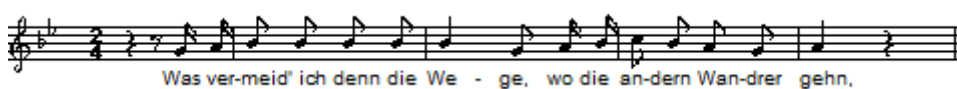
I den sista delen spelas hela A₁ och andra halvan av A₂.

20. *Der Wegweiser* (Was vermeid' ich denn die Weg...)

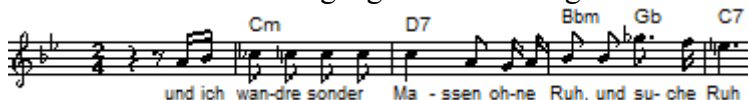
som driver mig ut i vildmarken? Det finns ju vägvisare som pekar mot städer. Men jag vandrar utan ro, sökande ro. En enda vägvisares väg följer jag, vägen utan återvändo.

De fyra stroferna har fått formen A₁ – B – A₂ – C

A-melodin står i g-moll:

Musikens regelbundna rytm domineras av jämna åttondelar som blir punkterade när något mera dramatiskt ska betonas, t.ex. när vandraren i första strofen tvingas gå över snöhöjda bergshöjder, eller i tredje strofens ... *suche Ruh*. Den senare takten har också ett djärvt språng i melodin från tonen b upp till gess, med ackorden B^bm → G^b, som bildar en raffinerad övergång mellan de omgivande takternas D7- respektive C7-ackord.

Denna melodiska och harmoniska vändning är ett utsökt sätt att markera vandrarens längtan efter ro.

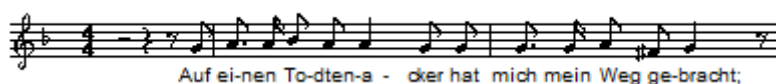
Strof 2, B, går i G-dur.

Ibland förenklar Schubert melodin till det yttersta, som i sista strofen (4 = C). Den handlar om vägvisningen mot dödsriket och består nästan enbart av tonerna g och b. Det skapar en entonighet som förstärker den hopplösa stämningen i texten.

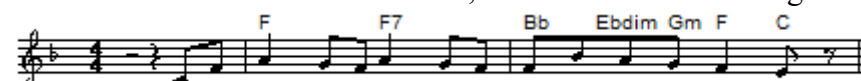
21. *Das Wirthaus* (Auf einen Todtenacker hat mich mein Weg gebracht...)

Vägfärdaren känner sig trött intill döden när han passerar en kyrkogård och önskar att han kunde få ta in för gott på detta värdshus. Men alla "bäddarna" är upptagna. Han tvingas gå vidare med sin trogna vandrarstav.

Tonarten är F-dur. De fyra stroforna har fått formen A-A-B-A_m, där sista A går i moll. Schubert kan även få dur att låta smärtsamt:

Det lilla förspelet i pianot, som också hörs mellan stroforna 1, 2 och 3, är, trots sin enkelhet i både melodi och harmoni, utsökt i sitt sammanhang:

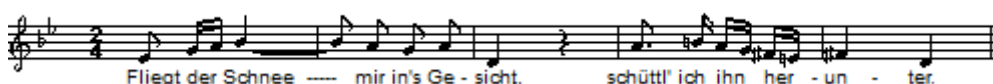

Harmoniskt är detta en vanlig övergång mellan tonika (F) och subdominant (B^b), via tonikans septimackord (F7), som Schubert här visar upp med en enkel melodi utan tillstymmelse till banalitet. Ett annat exempel på en sådan inskjuten, underbar fras är mellanspelet och avslutningen i *An die Musik*.

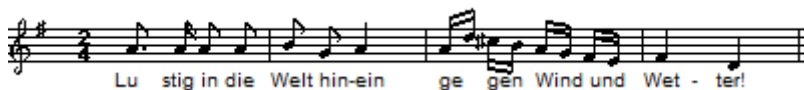
22. *Muth* (Fliegt der Schnee mir in's Gesicht...)

Vår hjälte försöker intala sig mod. Lyssna inte på ditt hjärtas kval! Endast dårar beklagar sig! Trotsa väder och vind! Bli din egen gud!

Skrevs först i a-moll, men sänktes sedan ett tonsteg till g-moll. De första två stroforna har samma moll-melodi:

Den tredje strofen står i dur:

Pianot avslutar i moll.

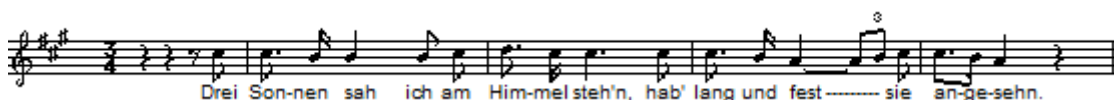
23. Die Nebensonnen (Drei Sonnen sah ich am Himmel steh'n...)

Vandraren ser på ömse sidor om solen två vädersolar, men de tre solarna känns inte som hans, de skiner bara på andra. När vädersolarna försvinner tycker han att även den tredje kunde försvinna; det skulle passa hans sinnelag bättre.

Den enda strofens 10 versrader har fått en en tre-delning i följande mönster:

1-2	3-4	5-8	9-10
A	A	B	A
A-dur		a-moll	A-dur

Pianot inleder med A-temat:

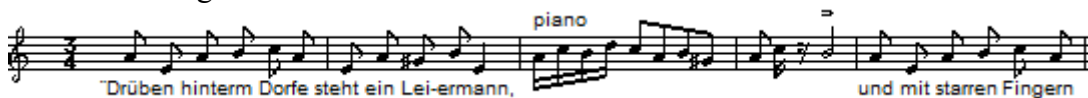

24. Der Leiermann (Drüben hinterm Dorfe steht ein Leiermann...)

En fattig vevliraspelare står barfota på isen och spelar sina låtar för ingen utom hundarna, som flockas kring honom. "Förunderlige gamling, ska jag gå med dig? Vill du veva din lira till mina sånger?"

Denna text måste ha talat särskilt starkt till Schubert. Han var trettio år gammal, men hade redan förningar om döden, här symboliserad av mannen med vevliran. Han hoppades säkert att hans musik skulle spelas även efter hans död.

Dikten har fem strofer, som getts formen A-B-A-B-C. Pianots inledning, som också används som mellanspel och avslutning har mycket stor betydelse för det oerhörda intryck som text och musik gör. Mot en ständigt liggande kvint i basen utspelar sig en melodi som naglar fast texten:

B-temat är lika uttrycksfullt:

I C, som är en variant av A vidgas tonomfånget något i både sång- och pianostämman. Den tonala upplösningen sker först i pianoefterspelet.

Sången är en enastående slutpunkt i en enastående sång-cykel.